

Реприза (тт. 362–404) привносить у драматургію сонатного allegro риси класичної врівноваженості, що певною мірою, знижує загальний драматизм музики і здається, ніби гальмує її розвиток. Слід також відзначити просвітлення колориту звучання головної теми у репризі, яка замість мінору проводиться у мажорній тональності. Проте це стає виправданим з початком коди (тт. 405–508), яка виявляється другою розробкою сонати. Наприкінці репризи є підготовчий епізод, в якому спочатку контрапунктично поєднуються теми головної і третього розділу сполучної партії (тт.384-395) та у sforzando проводить двоголосний канон (тт. 396–402). Характер коди має риси синтетичності, адже в ній продовжується і завершується розвиток усіх тем експозиції.

Загалом аналіз драматургії Сонати a-moll op.30 засвідчує, що її розгортання базується на тих принципах, що сформувався у Сонаті g-moll op.22. У значній мірі це пояснюється їхньою належністю до одного підтипу одночастинної фортепіанної сонати – лірико-драматичного.

Підсумовуючи результати аналізу драматургії одночастинної фортепіанної сонати у творчості М. Метнера, можна стверджувати, що композитор закріплює лірико-драматичний підтип ліричної сонати. Принципи драматургії одночастинної сонати М. Метнера значною мірою базуються на досягненнях Ф. Ліста, оригінально перетворених на ґрунті національних традицій, світоглядних установок та індивідуального стилю російського композитора. Ознаками одночастинної драматургії виступають суміщення драматургічних функцій, прагнення до відокремлення розділів у самостійні епізоди, елементи множинної драматургії, дія драматургічних принципів інших форм. Специфіка метнерівського тлумачення драматургії одночастинної сонати полягає у гнучкому поєднанні класичних традицій (чіткий тональний план, структурна стрункість розділів, емоційна врівноваженість образів тощо) із романтичною патетикою та прагненням до глибокої психологізації образів, властивим російському мистецтву перших десятиліть ХХ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Долинская Е. Николай Метнер: монографический очерк / Елена Долинская. – М. : Музыка, 1966. – 193 с.
2. Москалец Ю. В. Русская фортепианная соната рубежа XIX–XX столетий в атмосфере художественных исканий эпохи : дисс. ... канд. искусствоведения: 17.00.02 / Москалец Юлия Владимировна; Московская государственная консерватория имени П. И. Чайковского. – М., 2004. – 232 с.
3. Підпорінова К. В. Соната в творчості М. К. Метнера як віддзеркалення ідейно-художньої концепції композитора : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: 17.00.03 / Підпорінова Катерина Вікторівна ; Харківський державний університет мистецтв ім. І. П. Котляревського. – Харків, 2008. – 20 с.
4. Швець Н. О. Культуротворчий синтез як стилеутворювальний фактор у музичному мистецтві на рубежі XIX–XX століть (на прикладі творчості С. Танєєва та М. Метнера) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: 26.00.01 / Швець Наталія Олександрівна ; Національна музична академія України імені П. І. Чайковського. – К., 2008. – 22 с.

УДК 78.471; 78.2і

СУН ЖУЙ ЛУН

ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕРШОГО СИМФОНІЧНОГО ОРКЕСТРУ ХАРБІНУ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-КИТАЙСЬКИХ МУЗИЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

У статті досліджено особливості національного складу першого симфонічного оркестру міста Харбін. Розглянуто специфіку репертуару. Охарактеризовано діяльність перших диригентів оркестру з Росії.

Ключові слова: Харбін, оркестр, диригент, репертуар.

**ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПЕРВОГО СИМФОНИЧЕСКОГО ОРКЕСТРА ХАРБИНА
В КОНТЕКСТЕ РУССКО-КИТАЙСКИХ МУЗЫКАЛЬНЫХ СВЯЗЕЙ**

В статье исследованы особенности национального состава первого симфонического оркестра города Харбин. Рассмотрено специфику репертуара. Охарактеризовано деятельность первых дирижёров оркестра из России.

Ключевые слова: Харбин, оркестр, дирижёр, репертуар.

SONG RUI LONG

**THE FIRST SYMPHONIC ORCHESTRA OF HARBIN IN RUSSIAN-CHINEESE MUSICAL
RELATIONS**

In the article the national squad of the first symphonic orchestra of Harbin is researched. It is also researched the repertoire. The activity of the first orchestra conductors from Russia is characterized.

Key words: Harbin, orchestra, conductor, repertoire.

На сучасному етапі, коли національно-історичні та міжнаціональні культурні зв'язки значно інтенсифікувалися, їх дослідження на Далекому Сході, зокрема в одному з найбільших осередків скупчення українських та російських музикантів на початку ХХ ст. – у місті Харбін, довгий час залишалося закритою темою як у Китаї, так і в Росії. Визначні здобутки музикантів з Росії у далекому Китаї все ще залишаються не вивченими, а імена тих, що заклали у Харбіні потужну виконавську базу і дієво посприяли виходу сольних виконавців та виконавських колективів на кращі світові сцени, досі залишаються невідомими. Тому актуальним стає залучення імен цих діячів до наукового обігу.

В останні десятиліття активно посилилася увага вчених до мистецьких контактів народів колишнього Радянського Союзу і Китаю. Дослідженням мистецької культури російського зарубіжжя у Харбіні присвячені праці Р. Русакова, В. Серебрякова, О. Абази, Лю Шіе Цін.

Мета статті – дослідити, спираючись на віднайдені у Китаї давні афіші, особливості національного складу першого у Харбіні великого симфонічного оркестру, виявити імена його диригентів та розкрити основні віхи їхньої творчої діяльності в контексті російсько-китайських музичних зв'язків.

Започаткування плідних музичних взаємин двох сусідніх держав – Росії та Китаю – розпочалося ще у самому кінці ХІХ ст., що було пов'язано з початком будівництва Росією Китайської східної залізниці (1898) і згодом привело до значного взаємозбагачення обох музичних культур. Доволі багато музикантів, історичною батьківщиною яких була царська Росія, розпочали свій блискучий творчий шлях на початку ХХ ст. саме у китайських містах.

В контексті пропонованого дослідження важливим постає питання великої скупченості різнонаціональної мистецької спільноти у Харбіні, який став для них духовною родиною. Це питання у книзі «Дихання драконів» розглядає російський вчений Р. Русаков, який вперше увів багато наукових матеріалів, не торкаючись музичного представництва. Русаков стверджує, що на початку ХХ ст. у Харбіні сформувалися дуже чисельні різнонаціональні колонії, завдяки чому тут з'явилося чимало вчених, чиновників та митців. Харбін став місцем скупчення найбільшої у Китаї кількості росіян та українців. Їх число поступово зростало через приїзд політичних емігрантів та усіх, хто шукав роботу. До кінця 1920-х років у Харбіні кількість українського населення становила біля 40000, росіян понад 50000, а євреїв – понад 20000 осіб при загальній кількості усіх приїжджих з Росії 120000 [5, с. 3; 7].

Відомості про те, що у Харбіні є великий вибір роботи, дешеві ціни і забезпечення житлових питань, швидко розповсюджувалися по всій Росії. Це сприяло масовій еміграції до Китаю музикантів російського, єврейського та українського походження.

У цьому контексті слід зазначити про нерівні умови оплати праці для музичних емігрантів з Росії порівняно з музикантами інших європейських країн. Наприклад, італійців «відразу ж запрошували на солідні оклади, та й на утримання їх оркестрів виділялися великі кошти. Оркестр повинен був мати репетиції чотири рази на тиждень по три години і давати по 2 концерти на місяць (російські оркестри давали до 12 концертів на місяць). ... Кожному оркестрантові було виділено автомобіль з водієм. При оркестрі безкоштовно працював ресторан і два бари, надавалася двомісячна відпустка з путівкою на курорт. Усе це передбачалося у контракті» [6, №2, с. 24].

Перша третина ХХ ст. у Харбіні стала періодом розквіту музичного мистецтва, а першим серед музичних колективів став великий симфонічний оркестр при Китайській східній залізниці, який проіснував до 1946 р.

Адміністрація залізниці піклувалася не лише про організацію залізничної справи на півночі Китаю. Багато уваги приділялося організації культурного життя російських громадян. Правління залізниці з самого початку виділяло великі суми на розвиток культури, театрального і музичного мистецтва.

Співпраця музикантів українського, російського та єврейського походження з Росії з керівництвом Китайської східної залізниці стала найважливішою передумовою для майбутнього розвитку плідних музичних контактів Росії з Китаєм, а також для початку блискучої виконавської кар'єри окремих виконавців та колективів. Окремі з них в подальшому розвивали свою кар'єру у різних містах Китаю, інші – продовжували її, повернувшись назад, до Росії, або переїжджали до Європи, Америки та Австралії.

У результаті з Харбіну у 1910–1930-х роках вийшло багато талановитих музикантів, які сьогодні входять до когорти зірок світової слави. Серед них – С. Лемешев, А. Пазовський, О. Лундстрем, В. Серебряков та інші, а також ті музиканти, чий внесок у світову музичну культуру до цього часу залишається зовсім невідомим. Це – диригенти Еммануїл Меттер та Олексій Слуцький.

14 липня 1903 року експлуатацію залізниці було розпочато. На урочистості цієї події, яка мала масштабне міжнародне значення, готувалося багато заходів. Керівництво Харбіна, розуміючи епохальність значення відкриття залізниці як початок поглиблення економічних та культурних стосунків з Росією, доклало багато зусиль для їх масштабного проведення.

Харбінським залізничним товариством було утворено великий симфонічний оркестр, який налічував 150 музикантів. Для його виступів поблизу правління залізниці в саду Нанджан (Nangang) було спеціально споруджено Палац культури залізничників, у якому обладнано концертний зал. У залі цього палацу в квітні 1908 р. з великим успіхом відбувся перший виступ оркестру. До програми концерту увійшли два симфонічні твори російських композиторів: Увертюра «1812 рік» П. Чайковського та уривки з П'ятої симфонії О. Бородіна. Від цього часу Залізничне товариство почало проявляти справжнє зацікавлення серйозною музикою.

У 1919 році оркестр очолював високопрофесійний музикант, випускник Петербурзької консерваторії, диригент Еммануїл Меттер. Усі наступні сезони аж до 1923 року він був головним і єдиним диригентом цього оркестру.

Про першого диригента симфонічного оркестру Китайської східної залізниці Е. Меттера сьогодні відомо небагато. Сучасні російськомовні музикознавчі джерела та енциклопедичні видання зовсім не висвітлюють постать цього музиканта. Значення діяльності Меттера у Харбіні є особливо важливим, сьогодні його ім'я пов'язується з початком становлення професійних симфонічних оркестрів на півночі Китаю. З музичної періодики Харбіна 1920-х років вдалося встановити декілька скупих біографічних фактів: Меттер народився у 1878 р. в Україні у місті Одеса. У 1906 році вступив до Петербурзької консерваторії, де навчався по класу диригування у І. Глазунова. Після закінчення навчання працював у Баку на посаді диригента Імператорської опери, а в 1917 році очолював Казанський симфонічний оркестр [2, с. 7].

Коли після Жовтневої революції в пошуках роботи багато музикантів єврейського походження масово почали виїжджати з Росії до Китаю, Меттер виявився одним з перших серед них. На той час харбінське Залізничне товариство знаходилося в пошуку диригента для свого

оркестру, який би вже мав серйозну професійну практику. Меттерові було запропоновано очолити симфонічний оркестр товариства.

Вимогливий, ерудований і заповзятий, Меттер зумів виховати прекрасний творчий колектив, який не мав конкуренції серед інших симфонічних оркестрів Харбіна. За роки його керівництва колектив здобув високу кваліфікацію і репутацію кращого оркестру Китаю [2, с. 8]. Особливістю оркестру було те, що його виконавські сили були виключно з Росії та України. Меттер особисто запрошував до оркестру відомих йому кращих музикантів. Серед них – гобоїст Швайковський, скрипалі Трахтенберг, Шиферблатт, Ястремський, кларнетист Бібіков, альтист Сидоров. Меттер запрошував до оркестру й виконавців з кращих європейських оркестрів: з Чехії – відомого альтиста В. Пулкрабека, з Італії – соліста Королівського оперного театру, флейтиста Дж. Дорфа [3, с. 18].

У Харбіні збереглася афіша першого концертного виступу оркестру Залізничного товариства під керівництвом Меттера, який відбувся 22 червня 1920 р. Ця віднайдена афіша сьогодні є безцінним історичним документом, на якій докладно вписані прізвища оркестрантів із зазначенням інструментів. Афіша документально підтверджує не лише іменний виконавський, але й національний склад колективу. Будучи документальним джерелом, вона засвідчує походження колективу оркестру виключно з емігрантів з Росії та України. Як приклад першого документального свідчення виступу оркестру, наведемо повний текст афіші, зберігаючи поданий у ній алфавітний перелік оркестрантів:

«Четвер, 22 червня 1920 р. Бенефіс артистів симфонічного оркестру Залізничного та Комерційного Зібрань. Симфонічний концерт під орудою Еммануїла Меттера. Великий концертний виступ. Склад оркестру: Л. Альбицький (фагот), Л. Альтман (альт), С. Безпалов (флейта), Я. Бейн (скрипка), В. Гаврилов (труба), Е. Демидов (флейта), Ю. Дименштейн (контрабас), В. Диппель (скрипка), А. Дмитрієв (бас-тромбон), М. Добринський (скрипка), Б. Єременко (бас-труба), Б. Єселевич (бас-скрипка), Ф. Зелінський (валторна), В. Івашків (труба), Т. Ілісов (валторна), А. Карась (скрипка), І. Китайгородський (скрипка), А. Козлинський (кларнет), Д. Колець (піаніно і партія арфи), А. Копонін (литаври та інші ударні), І. Коут (контрабас), З. Лакс (флейта і флейта пікколо), Я. Лампейтль (альт), Й. Лейзерович (скрипка), В. Міллє (віолончель), В. Новак (контрабас), Л. Овчинников (гобой), Т. Пашевич (великий барабан та інші ударні), К. Йойо (тромбон), Н. Приходченко (гобой та англійський рижок), А. Рейдлер (скрипка), В. Сайкін (скрипка), В. Сорокін (валторна), А. Столяров (скрипка), Т. Суворов (фагот), І. Тисанюк (кларнет), К. Ульштейн (віолончель), В. Ульянов (валторна), І. Халупа (скрипка), В. Хмельницький (скрипка), Я. Черніков (тромбон), О. Шевцов (скрипка), Й. Шпільман (віолончель), П. Штраус (скрипка).

Інспектор оркестру А. Рейдлер. Бібліотекар В. Осрокін».

Матеріали цієї афіші як першого офіційного публічного виступу харбінського оркестру під керівництвом Меттера не вказують на виконання у цьому концерті конкретних творів, проте вони розкривають багато іншої важливої інформації. По-перше, це – справді документальне підтвердження складу оркестрантів як вихідців виключно з Росії російського, єврейського і українського походження. Важливим є фактор зазначення на афіші особи бібліотекаря оркестру В. Осрокіна. Наявність цієї штатної одиниці вказує, що колектив на цей час вже зібрав певну власну нотну бібліотеку партитур та поголосників, а значить вже зібрав певний репертуар.

На роботу в оркестр Харбінської залізниці почали прибувати виконавці і диригенти з Московської, Харківської та Київської консерваторій, але у своїй більшості це були випускники Петербурзької консерваторії. Вдалось, наприклад, встановити, що з Москви у 1920 році на роботу в оркестрі приїхав відомий грузинський скрипаль і диригент Г. Шерпурат (народився у 1890 р., закінчив Тбіліське музичне училище, потім Петербурзьку консерваторію по класу скрипки у Леопольда Ауера) [3, с. 16].

Вдалось встановити, що у 1920 р. до оркестру на роботу прибули інші колишні випускники Петербурзької консерваторії. Про окремих з них вдалось знайти лише деякі біографічні фрагменти: диригент І. Герський (перед від'їздом до Харбіна працював в оркестрі Маріїнського театру і брав участь у європейських музичних фестивалях), скрипаль Іван Островський (наро-

дився у 1883 р., учень Аляб'єва і Глазунова), флейтист Верховський (до від'їзду у Харбін працював у Петербурзькому симфонічному оркестрі) [3, с. 5; 9].

У 1923 р. до Харбіна приїхав випускник Московської консерваторії диригент Сергій Швайковський. Консерваторію він закінчив ще у 1910 р. по класу гобоя у проф. Василенка і у 1913 р. по класу композиції в Іпполітова-Іванова. Відразу після закінчення консерваторії С. Швайковського було запрошено у якості диригента до Єкатеринбурзького симфонічного оркестру, а звідти він з родиною переїхав до Харбіна, де працював у симфонічному оркестрі Залізничного товариства на посаді гобоїста і багато концертував у складі оркестру і як його учасник, і як соліст.

Сучасники називали С. Швайковського «професором звука гобоя». Його м'який, проникливий звук, вміння відтворити в музичному образі відчуття найтоншого ліризму і бездоганна чистота інтонування викликали захоплення у слухачів [4, с. 47]. У виконанні сольних уривків у симфонічних концертах йому не було рівних. Ось лише невеликий перелік творів його виконання сольних партій (матеріали взято з віднайдених афіш концертів оркестру): 2-га частина IV симфонії Чайковського, Концерт для гобоя з оркестром F dur В. Каліннікова, 1-й і 2-й «Бранденбурзькі концерти» Баха. Виконання Швайковським концерту Каліннікова стає особливо знаменним, оскільки сьогодні цей твір композитора вважається втраченим (існує лише у фрагментах).

У 1923 році до Харбіна прибув диригент, теж колишній випускник Петербурзької консерваторії Олексій Слуцький. З цим іменем пов'язується славетний розквіт оркестру до початку 1930-х років.

Ім'я диригента О. Слуцького, справжнього сподвижника першого симфонічного оркестру Харбіна сьогодні залишається невідомим. У російсько- та україномовних виданнях постать Слуцького як одного з родоначальників історії симфонічного диригування у Китаї і симфонічного виконавства зовсім не згадується, залишаючись у переліку невідомих і невивчених сторінок в історії як російської і китайської музики, так і в історії російсько-китайських музичних взаємин.

На сучасному етапі про життя і творчість цього непересічного музиканта вдалося встановити небагато. Відсутність інформації про нього у російськомовних джерелах можна пояснити лише тим, що, повернувшись у кінці 1930-х років на Батьківщину, він пропав, як і багато інших музикантів, що повернулись з Китаю, безвісти. Ймовірно, його в числі інших було страчено.

Вдалось віднайти фото О. Слуцького і зустріти його ім'я у китайському виданні Лю Шіе Цін «Харбінський симфонічний оркестр. Сто років розвитку: 1908–2008», та, що найважливіше – віднайти в архівах Харбіна дві афіші із зазначенням імені диригента. Ці рідкісні афіші є єдиними документальними джерелами, що засвідчують про справді насичену концертну діяльність Слуцького та репертуар його оркестру.

Афіша від 23 серпня 1924 р. розкриває репертуар концерту, в якому були виконані твори (зберігаємо текст афіш повністю): Глінка. Увертюра з опери «Жизнь за царя»; Лядов. «Про старовину». Балада; Чайковський. «Буря» за драмою Шекспіра. Фантазія; Мусоргський. Танці персидок з опери «Хованщина» і Сюїта «Картинки з виставки»; Вагнер. Траурний марш з опери «Загибель богів» та Увертюра з опери «Рієнці. Диригент О. Слуцький».

У матеріалах цієї афіші можна зустріти анонс наступного концерту Слуцького, який відбудеться вже за три дні із зовсім іншою великою програмою: «У вівторок 26 серпня Бенефіс диригента О. Ю. Слуцького. У програмі: Скрябін. Друга симфонія, Моцарт. Symphonie concertante для скрипки та альту з оркестром, Василенко. «Політ відьом».

Афіша від 24 серпня 1924 р. вказує, що під керівництвом Слуцького були виконані твори (зберігаємо текст афіші): Обер. Увертюра з опери «Фра-дияволо»; Жіле. Базікання; Деліб. Сюїта з балету «Коппелія»; Направник. «Фанданго». Іспанський танець; Глінка. «Камаринська». Фантазія за мотивами двох російських пісень; Главач. «Лучина» і «Хоровід»; Дриго. Сюїта з балету «Есмеральда». Соло виконує Н. А. Шиферблат; Блон. «Танець гарему»; Ланге. «Бабуся». Соло виконують Н. А. Шиферблат та Й. Е. Кеніг; Чайковський. «Слов'янський марш».

Тексти обох наведених афіш друковані російською, англійською та китайською мовами. Три різні великі концертні програми, виконані Слуцьким упродовж трьох вечорів поспіль, красномовно промовляють про його великий творчий потенціал та потужні виконавські можливості.

1 жовтня 1926 року оркестр було запрошено записати декілька симфонічних творів на Харбінському радіо. У 1927 році у Харбіні відбувся спільний концерт оркестру з хором Великого театру, де було виконано Дев'яту симфонію Л. ван Бетховена. У березні 1927 року Харбінський симфонічний оркестр отримав запрошення від радянського посольства в Японії, де виступив з концертами у містах Токіо, Осака та Кобе [3, с. 18; 20].

Лише від початку 1938 р. до осені 1942 р. оркестр виступив у 150 концертах і виконав 280 творів композиторів класичної та романтичної доби: було виконано симфонічні твори Глінки, Глазунова, Бородіна, Рахманінова, Чайковського, Бетховена, Брамса, Дебюссі, Моцарта, Шумана [3, с. 4].

Оркестр багато гастролював різними містами Китаю – Нінбо, Пекін, Тяньцзінь, Ляонін, Цзілінь і Далянь, кілька разів з симфонічними концертами виїжджав у Шеньян і Чанчунь, а також містами Кореї та Японії. Наприклад, у Токіо відбувся концерт зі знаменитими світовими виконавцями – піаністом Л. Крейцером та скрипалем О. Могилевським.

Про світове визнання російського Харбінського симфонічного оркестру свідчить оцінка видатного піаніста та композитора Олексія Абази: «Виступи Харбінського симфонічного оркестру в Токіо за участю світових музикантів стали фактом історичного визнання існування у той час в Харбіні великого художнього музичного колективу російських емігрантів» [1, с. 47].

ЛІТЕРАТУРА

1. Абаза А. Пианист Леонид Крейцер. Популярный очерк / Алексей Абаза. – Сан-Франциско, 1979. – 68 с.
2. Концерти. Музична освіта. Щотижневий журнал. – Харбін, 1923. – №39. – 21 с.
3. Лю Шіе Цін. Харбінський симфонічний оркестр. Сто років розвитку: 1908–2008 / Лю Шіе Цін. – Шанхайська консерваторія, грудень 2008. – 164 с.
4. Еммануил Метгер и его друзья. – Харбин, 2005. – 121 с.
5. Русаков Р. Дыхание драконов (Россия, Китай и евреи) / Р. Русаков // Imperialcommiss. – 19 января 2011. – 49 с.
6. Серебряков В. Своя песня / Владимир Серебряков. – Казань, 1997. – №№ 1–4.

УДК 78.452; 78.2і

СУН ЯНЬИН

РОЛЬ РОСІЙСЬКИХ ПЕДАГОГІВ У СТАНОВЛЕННІ ВОКАЛЬНОЇ ОСВИТИ У КИТАЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛОДИМИРА ШУШЛІНА)

У статті досліджено педагогічні, методичні та виконавські здобутки у Китаї видатного російського співака та педагога Володимира Шушліна. Розглянуто основні етапи його діяльності.

Ключові слова: вокальне мистецтво, педагог, методика, співак.

СУН ЯНЬИН

РОЛЬ РУССКИХ ПЕДАГОГОВ В СТАНОВЛЕНИИ ВОКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КИТАЕ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ ХХ ВЕКА (НА ПРИМЕРЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВЛАДИМИРА ШУШЛИНА)

В статье исследованы педагогические, методические и исполнительские достижения в Китае выдающегося русского певца и педагога Владимира Шушлина. Рассмотрены основные этапы его деятельности.

Ключевые слова: вокальное искусство, педагог, методика, певец.